

INTERNET OČAMI ŽIAKOV ZÁKLADNÝCH A STREDNÝCH ŠKÔL V KONTEXTE EMPIRICKÝCH ZISTENÍ

Miriám Niklová

Úvod

Expanzia digitálnych technológií a s ním spojené aj rozšírenie internetu je príznačné pre súčasnú spoločnosť. Na jednej strane nám vo veľkej miere život uľahčujú, no prinášajú so sebou aj určité riziká v podobe závislosti, ohrozenia v prostredí internetu a mnoho ďalších rizík, ktorým budeme venovať pozornosť v jednotlivých kapitolách monografie. Problémové správanie u detí a mládeže sa s rozvojom nových komunikačných technológií v prostredí internetu premietlo do virtuálneho priestoru. Viacerí autori ako napr. L. Hulanová (2012), K. Hollá (2013, 2017), K. Kurčíková (2014), M. Spitzer (2014, 2016) a i., za pozitíva virtuálneho sveta pre človeka považujú:

- Vytvorenie relatívne bezpečného priestoru na vytvorenie virtuálnej identity a vlastného sebaobrazu.
- Priestor pre nadväzovanie sociálnych vzťahov.
- Získavanie informácií, vedomostí a skúseností a okamžité odovzdávanie informácií.
- Spájanie ľudí rôznych kultúr a vierovyznaní.
- Možnosť aktívneho zapájania sa do audiokonferencií odborníkov z rôznych krajín sveta.
- Online-obchodná spolupráca a nakupovanie.
- Ľudia so špecifickými potrebami majú lepší prístup ku vzdelávacím materiálom priamo z domu a i.

Medzi negatíva virtuálneho sveta vyššie uvádzaní odborníci zaraďujú:

- Redukcia možností osobnostného rozvoja.
- Sociálna izolácia, ktorá súvisí s preferovaním elektronickej komunikácie.
- Znižuje sa bezprostredná komunikácia s priateľmi a známymi.
- Neschopnosť sústrediť sa, nespavosť, vytváranie závislostného správania sa na internete, zhoršenie psychického stavu.
- Šírenie fotografií, blogov, web stránok s hanlivým obsahom, s nepravdivými informáciami, ktoré môžu poškodzovať dobré meno jednotlivca.
- Syndróm digitálnej demencie. Mozog nie je statický, naša duševná výkonnosť závisí od

toho, ako sa duševne namáhame a aké množstvo duševných výkonov vykonávame. V prípade častého využívania digitálnych médií sa naše duševné schopnosti nerozvíjajú, dokonca upadajú (navigačný systém – schopnosť priestorovej orientácie, kalkulačka – násobilka).

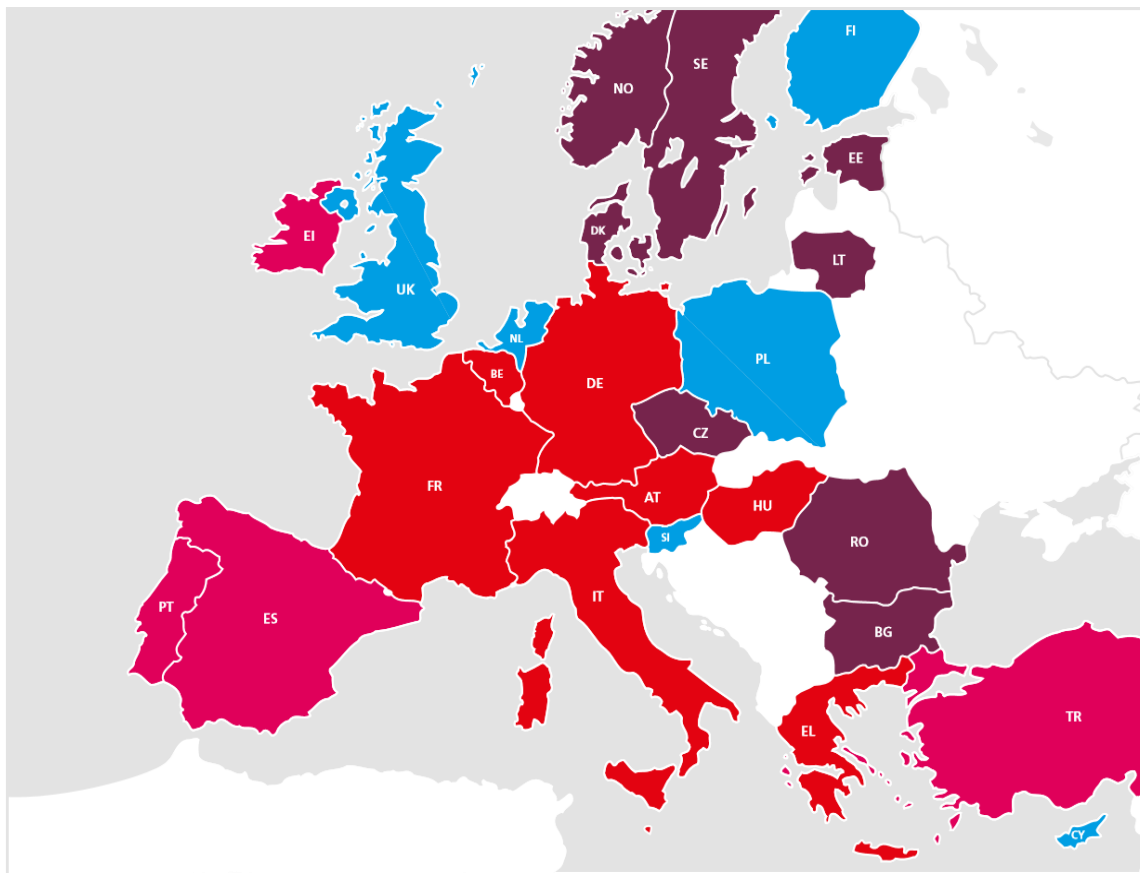
- Desinhibícia – najvýraznejším znakom internetovej komunikácie je desinhibičný efekt. Elektronická komunikácia mení zaužívané spôsoby komunikácie. Jej najvýraznejším znakom je odloženie zábran v komunikácii, prekonanie nesmelosti, plachosti, v extrémnych podobách môže ísť o obchádzanie zákazov, istú neviazanosť. Ľudia sa stávajú v prostredí internetu otvorenejší, rýchlejšie o sebe prezradia aj dôverné a intímne informácie.
- Kyberšikanovanie ako prejav agresívneho správania, ktoré môže mať rôzne formy.
- Zúčastňovanie sa na živých „sex show“ prostredníctvom kamery s neznámou osobou; osobné schôdzky s neznámym človekom pochádzajúcim z online prostredia bez adekvátnych bezpečnostných opatrení; poskytovania osobných fotiek za úplatu; pozorovania kybersexu za úplatu.
- Závislosť na online komunikácií – podľa I. Hupkovej (2009) je „chat“ kompenzáciou komplexov. Riziku sú vystavení najmä ľudia, ktorí majú problém nadviazať vzťahy v reálnom živote. Práve pri online komunikácií prostredníctvom sociálnych sietí môžu užívatelia internetu skryť všetky svoje nedostatky, majú dostatok času na premýšľanie nad odpoveďou, zámerne uhýbať odpovedi a podobne. Možnosť novej identity na internete je najväčším lákadlom pre mnoho ľudí. Závislosť vzniká, vo chvíli, keď užívateľ začne hľadať „záplatu“ na vlastné problémy v „chatovacích“ miestnostiach a pobyt na internete sa stane pre neho únikom z reálneho sveta. Osoba závislá na kyber vzťahoch trávi nadmerný čas zverejňovaním každej podrobnosti zo svojho života, neustálym vylepšovaním svojho profilu, pridávaním fotiek zo života, nadmerným komentovaním a neustálym prezeraním profilov. Najvhodnejšie podmienky na zdieľanie podrobností svojho života má práve sociálna sieť s názvom Instagram, kde prostredníctvom fotiek užívateľ zverejňuje svoj priebeh dňa a taktiež môže zdieľať svoje názory a postoje. Online vzťahy a priateľstvá sú časom pre užívateľa lepšie než vzťahy v bežnom živote a má pocit, že ľudia na internete ju dokážu oveľa lepšie pochopiť. (Deti v sieti, 2013).
- Závislosť na počítačových hrách – podľa výsledkov výskumu Vondráčkovej (2014) na výskumnom súbore 623 dospievajúcich zisťovali motívy závislosti na online hrách,

pričom dospeli k záveru, že hlavne potreba úniku od problémov a vzťahov zapríčinila závislosť na internete. Závislosť je výrazná najmä u hráčov, ktorí hrajú takzvané MMORPG hry (Massive Multiplayer Online Role Playing Game), čo sú hry v ktorých hráč zdieľa priestor so stovkami, tisíckami ďalších hráčov a budujú tým hru, ktoré je k dispozícii nepretržite (<https://www.zodpovedne.sk/>).

- Extrémistické hnutia, zhubné kulty a sekty, rôzne subkultúry –prostredie internetu je často využívané na propagáciu a prezentáciu myšlienok predstaviteľov a stúpencov rôznych subkultúr alebo siekt. Rizikovú skupinu predstavujú žiaci v období puberty prípadne adolescencie, keďže pre toto obdobie je pre nich dôležité niekam patriť, začleniť sa do skupiny. Práve takúto skupinu si môžu žiaci vyhľadať prostredníctvom internetu. Samotné subkultúry nemusia byť vždy nebezpečné, no nájdu sa aj také ktoré nepriaznivo vplyvajú na rozvoj osobnosti dieťaťa (Deti v sieti, 2013). Extrémizmus však úzko súvisí s komplexom menejcennosti, ktorý často pramení z vedomia závislosti na druhých ľuďoch v modernej spoločnosti. Teda samotné extrémistické hnutia sú atraktívne len pre určitý okruh dospievajúcich, kde neboli uspokojené ich základné potreby v adekvátnej miere. V každej krajine je pohľad na extrémizmus diferencovaný čo je do značnej miery determinované aj právnym aspektom. To čo je považované trestné v jednej krajine nutne nemusí byť trestné v ďalšej (Národní centrum bezpečnejšieho internetu, 2012).

Slovensko je zapojené do medzinárodnej výskumnej siete projektu *EU Kids Online* (2006– 2009, 2009 – 2011, 2011 – 2014, 2014 – 2018), ktorého cieľom je analyzovať rizikové správanie v online priestore a možnosti ako im efektívne predchádzať. Tento projekt vopred pripravené metodiky, ktoré sú aplikované v 25 krajinách Európy na zisťovanie názorov a skúseností detí a rodičov s používaním internetu. Aktuálne je to európskeho monitoringu zapojených až 33 krajín. V nasledujúcom grafe uvádzame intenzitu využívania internetu deťmi a mládežou vo vybraných krajinách zapojených v projekte EUkids online.

G 1 Intenzita využívania internetu deťmi a mládežou vo vybraných krajinách zapojených v projekte EUkids online

V grafe sú znázornené krajiny, ktoré sú do projektu EU kids zapojené a sú farebne diferencované z aspektu využívania internetu skúmanými deťmi a mládežou. Čím viac skúmaní žiaci využívajú internet, tým viac sú ohrození rizikami, ktoré vyplývajú z jeho používania. Modrou farbou sú znázornené krajiny, kde žiaci veľmi často využívajú internet, ale napriek tomu nevykazujú rizikové správanie. Do istej miery je to determinované tým, že uskutočňujú mnohé preventívne kampane a zo strany rodičov je zabezpečená vyššia intervencia do času tráveného na internete skúmanými žiakmi (S. Livingstone, 2011).

Metodika výskumu a výskumné metódy

Expanzia informačno-komunikačných prostriedkov prináša mnohé pozitívy, ale poukazuje aj na riziká a ich nevýhody, ktorým je nutné venovať osobitnú pozornosť tak v rovine teoretickej, ako aj empirickej.

V roku 2017 sme realizovali empirický výskum vo vybraných základných a stredných školách v Banskobystrickom kraji osobitne v mestách Lučenec a Banská Bystrica. Parciálnym cieľom bolo zistiť a analyzovať správanie žiakov vybraných základných a stredných škôl vo

virtuálnom priestore ako aj činnosti, ktorým sa žiaci venujú v kyberpriestore. Na získavanie výskumných údajov sme použili dotazník vlastnej konštrukcie, ktorý pozostával z otvorených, uzavretých a škálovaných položiek.

Výskumný súbor tvorilo 458 žiakov vybraných základných a stredných škôl v Banskobystrickom kraji. Najväčšie zastúpenie mali žiaci stredných škôl s počtom 277 žiakov, čo činí 60,48 %. Zo základných škôl bolo do výskumu zapojených 181 skúmaných žiakov, čo predstavuje 39,52 %. Z aspektu pohlavia výskumný súbor tvorilo 255 dievčat, čo predstavuje 55,7 % a 203 chlapcov, čo činí 44,3 %.

Pri vyhodnocovaní empirických dát sme využili vybrané matematicko – štatistické metódy ako sú: aritmetický priemer, štandardnú odchýlku, medián, Spearmanov koeficient korelácie, Fisherov presný test a i. Spracovanie empirických dát sme uskutočnili prostredníctvom Excelu a štatistického programu SPSS 19.0.

Analýza a interpretácia výsledkov výskumu

Dôležitým faktorom, ktorý je v súčasnosti vzhľadom na doterajšie výskumy zrejмый, je bezpečnosť detí a mládeže v súvislosti s využívaním internetu a moderných telekomunikačných technológií. Vzhľadom na cieľ našej práce sme v dotazníku položili respondentom otázky týkajúce sa bezpečnosti práve v súvislosti s využívaním internetu.

T1 Vnímanie internetu ako bezpečného prostriedku komunikácie

Internet ako bezpečné prostredie		nie	Áno	spolu	Fischerov presný test	p-hodnota
Vek žiakov						
12	n	15	9	24	8,119	0,409
	%	3,3	2	5,2		
13	n	38	15	53		
	%	8,3	3,3	11,6		
14	n	39	17	56		
	%	8,5	3,7	12,2		
15	n	56	15	71		
	%	12,2	3,3	15,5		
16	n	38	15	53		
	%	8,3	3,3	11,6		
17	n	58	15	73		
	%	12,7	3,3	15,9		
18	n	61	14	75		
	%	13,3	3,1	16,4		
19	n	32	6	38		
	%	7	1,3	8,3		
	n	12	3	15		

20	%	2,6	0,7	3,3		
Spolu	n	349	109	458		
	%	76,2	23,8	100		

Z výsledkov výskumu vyplýva, že s vekom skúmaných žiakov sa ich názory na internet ako bezpečné prostredie menia, pričom starší žiaci si už uvedomujú a poznajú riziká, ktoré virtuálny svet prináša. Od žiakov, ktorí odpovedali, že internet je bezpečné prostredie sme chceli zistiť spôsob ako sa na internete chráni. Z odpovedí chlapcov vyberáme: "..., nezverejňujem nič, čo by ma mohlo ohroziť, nezverejňujem citlivé informácie, nekontaktujem sa s ľuďmi, ktorých nepoznám, chránim sa heslom, ktoré mením". Z odpovedí dievčat uvádzame: "...nenavštevujem stránky, ktoré nepoznám, nezverejňujem osobné údaje, nič nezdieľam, nerobím aktivity, ktoré by predstavovali hrozbu, neriešim to, nedôverujem internetu..." ďalej sme výskumom sledovali či skúmaní žiaci poznajú ohrozenia vo virtuálnom svete. Výsledky výskumu prezentujeme v tabuľke T2.

T2 Vedomosť žiakov o rizikách v prostredí internetu

Riziká internetu		nepozná	pozná	Spolu	Fischerov presný test	p-hodnota
Vek žiakov						
12	n	0	24	24	5,157	0,616
	%	0	5,2	5,2		
13	n	0	53	53		
	%	0	11,6	11,6		
14	n	0	56	56		
	%	0	12,2	12,2		
15	n	2	69	71		
	%	0,4	15,1	15,5		
16	n	1	52	53		
	%	0,2	15,7	15,9		
17	n	1	72	73		
	%	0,2	15,7	15,9		
18	n	2	73	75		
	%	0,4	15,9	16,4		
19	n	2	36	38		
	%	0,4	7,9	8,3		
20	n	0	15	15		
	%	0	3,3	3,3		
Spolu	N	8	450	458		
	%	1,7	98,3	100		

Z výsledkov výskumu vyplýva, že najviac vedomostí o hrozbách, ktoré súvisia s virtuálnym svetom uviedli žiaci v období dospievania. Myslím si, že vzhľadom k tomu, že klesá veková hranica žiakov, ktorí majú skúsenosti s mobilmi, počítačmi a sociálnymi sieťami, je nutné oboznamovať ich s rizikami, ktoré môžu vyplývať s ich používaním a viesť žiakov ku kritickému mysleniu. Z rizík, ktoré žiaci uvádzali, že poznajú vyberáme najčastejšie odpovede: „zneužitia osobných údajov, kyberšikany, sexuálneho obťažovania, závislosti, vírusov, podvodov, krádeží identity, zablokovania, krádeží hesla,...“ Rozvoj v oblasti vedy a techniky je expanzívny a v tomto smere je nutná intervencia najmä rodičov, ako primárnych výchovných činiteľov v súvislosti s používaním počítača a internetu svojich detí. Výsledky výskumu v tomto smere uvádzame v tabuľke T3.

T3 Intervencia rodičov vo vzťahu k času trávenému na internete

Intervencia zo strany rodičov	N	SD	Min	Max	Me	AM	Spearmanov o rho	p-hodnota
Vek žiakov								
12	24	1,167	1	5	2	2,17	- 0,313	0,000
13	53	1,092	1	5	2	2		
14	56	1,031	0	5	1	1,75		
15	71	0,855	0	5	2	1,69		
16	53	0,747	0	4	1	1,57		
17	73	0,731	0	5	1	1,34		
18	75	0,753	1	5	1	1,4		
19	38	0,388	0	2	1	1,11		
20	15	0,458	1	2	1	1,27		
Spolu	458	0,885	0	5	1	1,58		

Zaznamenali sme, že existuje štatisticky významný negatívny vzťah medzi vekom žiakov a intervenciou rodičov do času, ktorý ich deti trávajú na internete. Najviac sa rodičia zaujímajú o aktivity a čas strávený na internete u žiakov vo veku 12 až 15 rokov a najmenšia intervencia rodičov do času tráveného na internete je u žiakov vo veku od 16 po 20 rokov, čo je spôsobené aj tým, že skúmaní žiaci sa nachádzajú mimo rodinného prostredia (často v školských internátoch), kde miera intervencie rodičov nie je možná. Naše empirické výsledky výskumu sú porovnateľné s výskumom, ktorý uskutočnilo Centrum psychologicko-pedagogického poradenstva a prevencie v Košiciach, v ktorom sa autori zamerali na kontrolu množstva času a aktivít žiakov základných škôl v prostredí internetu. Výskumy poukazujú na skutočnosť, že až dve tretiny skúmaných žiakov rodičia nekontrolujú a nezaujímajú sa čo na internete robia (L. Begerová a i., 2010).

Záver

Virtuálny svet predstavuje sociálne prostredie, ktoré žiakom otvára množstvo neobmedzených možností v oblasti informácií, komunikácie a vzdelávania. Pri správnom používaní informačných technológií môžu slúžiť na jednej strane ako užitočný nástroj v edukačnom procese žiakov. No na druhej strane, informačné technológie predstavujú pre mladú generáciu rizikový faktor, pretože sú ľahko dostupné v každej domácnosti a deti majú k nim neobmedzený prístup. Významnú úlohu v tomto smere zohráva najmä primárna prevencia v školskom prostredí prostredníctvom pedagogických a odborných zamestnancov. Z aspektu pedagogických zamestnancov školy je to najmä koordinátor prevencie, ktorý koordinuje preventívne aktivity, ako aj všetci učitelia školy. Jedným z rizikového správania v prostredí internetu je aj kyberšikanovanie žiakov. V *Smernici č. 36/2018 k prevencii a riešeniu šikanovania detí a žiakov v školách a školských zariadeniach*, je v článku 3 uvedené, že riaditeľ školy „zabezpečuje vzdelávanie pedagogických zamestnancov v oblasti prevencie šikanovania, vrátane kyberšikanovania, prostredníctvom zvyšovania digitálnej gramotnosti učiteľov“. V kontexte metód riešenia šikanovania, sa v článku 4 uvádza, že „riaditeľ školy alebo ním poverená osoba pri zisťovaní a preverovaní šikanovania najmä uchováva dôkazy pri podozrení na kyberšikanovanie v spolupráci s koordinátorom informatizácie alebo externým expertom“. Smernica reflektuje aktuálnu situáciu v školách a doplnila aj problematiku kyberšikanovania, jeho predchádzania a riešenia oproti pôvodnému dokumentu (Metodické usmernenie č 6/2007 – R k prevencii a riešeniu šikanovania žiakov v školách a školských zariadeniach).

Osobitnú úlohu vo výchovno-vzdelávacom procese v školách zastáva mediálna výchova, ktorej cieľom je rozvoj kritického myslenia u žiakov, ochrana pred potencionálnym ohrozením, selekcia prijímaných informácií s cieľom vyjadriť a vytvárať vlastné názory a postoje vo vzťahu k médiám a mediálnym produktom. Je v kompetenciách školy, akým spôsobom povinne integruje problematiku mediálnej výchovy do obsahu vzdelávania. Najčastejšie sa v školách realizuje mediálna výchova ako prierezová téma a integruje sa do školských kurikul iných edukatívnych predmetov a to najmä informatiky, slovenského jazyka alebo výchovných predmetov akými sú najmä: etická výchova, občianska, hudobná a i. Učiteľ môže v edukačnom procese využívať rôzne metódy, ktoré musí flexibilne korigovať vzhľadom ku špecifikám tej, ktorej vekovej skupiny.

V súčasnosti existuje množstvo projektov a preventívnych programov, prostredníctvom ktorých môžu pedagogickí a odborní zamestnanci školy zabezpečovať prevenciu rizikového správania žiakov vo virtuálnom prostredí. Medzi najznámejšie z nich patria *zodpovedne.sk*,

ovce.sk, medialnavychova.sk, internetovazavislost.sk, pomoc.sk a stopline.sk. V základných školách je najznámejším projektom práve zodpovedne.sk. Uvedený projekt ponúka široké spektrum metodických manuálov a príručiek pre sociálnych pedagógov, koordinátorov prevencie, učiteľov, ale aj rodičov detí v prevencii rizikového správania sa vo virtuálnom prostredí. *Projekt zodpovedne.sk* sa orientuje na zodpovedné a bezpečné používanie moderných technológií predovšetkým internetu a mobilného telefónu. Prostredníctvom projektu sa šíri povedomie o hrozbách a rizikách vyplývajúcich z používania moderných technológií. Projekt podporuje zodpovedné používanie internetu a mobilu, zvyšuje povedomie, podporuje mediálnu gramotnosť a kritické myslenie u detí a mládeže. Pre oblasť prevencie je v školách kompetentný najmä sociálny pedagóg, na čo poukazuje aj Zákon č. 317/2009 o pedagogických zamestnancoch a odborných zamestnancoch v §24. Podrobnejšie k jednotlivým pracovným činnostiam sociálneho pedagóga je uvedené v Pokyne ministra č. 39/2017, ktorým sa vydávajú profesijné štandardy pre jednotlivé kategórie a podkategórie pedagogických zamestnancov a odborných zamestnancov škôl a školských zariadení.

Je relevantné, aby žiaci v školách boli informovaní o rizikách spojených s používaním internetu a vedeli im efektívne čeliť. Jedným z hlavných cieľov pedagogických, ale aj odborných zamestnancov školy malo byť zvýšenie úrovne bezpečného používania internetu, rovnako aj nadväzovaním na mediálnu výchovu vyučovanú v škole. V závere výskumnej štúdie EU kids online je akcent preventívnych aktivít adresovaný do prostredia školy, pretože škola predstavuje profesionálnu inštitúciu a preto by mala zohrávať významnú úlohu pri získavaní digitálnej gramotnosti u žiakov, ale aj pri vytváraní tzv. „bezpečnostných zručností“. Rozvíjanie digitálnej gramotnosti u žiakov by malo byť súčasťou kurikula učebných osnov v základných a materských školách s akcentom na rozvoj kritického myslenia. V rámci prevencie sa zdôrazňuje potreba tzv. „peer mentoring“, kde by vyškolení rovesníci poskytovali supervíziu, rady a zabezpečovali tak kontrolu žiakov vo virtuálnom prostredí.

Literatúra

BÁNYAIOVÁ, T. – BEGEROVÁ, L. – TROJČÁKOVÁ, E.: Prieskum sledovania televízie, využívania osobného počítača a mobilného telefónu žiakmi ZŠ Košice – okolie. In: *Prevencia*, 2010, č. 3., s. 53 – 54.

HOLLÁ, K. a kol.: *Prevencia kyberagresie a kyberšikanovania*. Nitra : PF UK.2017. ISBN 978-80-558-1210-6.

HOLLA, K.: *Kyberšikana*. 1. vyd. IRIS. 2013. 123 s. ISBN 978-80-8153-011-1

HUDECOVÁ, A.-KURČÍKOVÁ, K.:*Kyberšikanovanie ako rizikové správanie*. Banská

Bystrica : Belianum. 2014. 114 s. ISBN 978-80-557-0806-5.

HULANOVÁ, L.: *Internetová kriminalita páchaná na deťoch*. Praha : Portál, 2012. 204 s. ISBN 978-80-7387-545-9.

HUPKOVÁ, I.: Komunikačné závislosti v kontexte sociálnopatologických javov a osobnostné predpoklady, požiadavky na sociálnu kompetenciu realizátorov prevencie. In *Vychovávateľ*. Roč. 57, 2009, č. 6. ISSN 0139–6919.

LIVINGSTONE, S,- HADDON, L.- GÖRZIG, A. - ÓLAFSSON, K. EU kids online: final report. EU Kids Online, London School of Economics & Political Science, London, UK. 2011. ISSN 2045-256X. Dostupné na: <http://eprints.lse.ac.uk/39351/>

Smernica č. 36/2018 k prevencii a riešeniu šikanovania detí a žiakov v školách a školských zariadeniach.

SPITZER, M.: *Digitální demence. Jak připravujeme sami sebe a naše děti o rozum*. Brno : Host, 2014. 343 s. ISBN 978-80-7294-872-7.

SPITZER, M.: *Kybernemoc*. Brno : Host, 2016. 978-80-7491-792-9.

VELŠIC, M.: *Deti a rodičia v kyberpriestore*. [online]. Bratislava : 2015, s. 3-13. [citované: 21. 11.2016]. dostupné na internete: https://www.telekom.sk/swift_data/source/pdf/Deti_a_rodicia_v_kyberpriestore.pdf.

VONDRÁČKOVÁ, P.: *Modely vzniku a vývoje závislosti na internetu*. [on line] Dostupné na: http://casopis.adiktologie.cz/public.magazine/download-file/515?name=_vondrackova.pdf

Zákon č. 317/2009 Z.z. o pedagogických zamestnancoch a odborných zamestnancoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Smernica č. 36/2018 k prevencii a riešeniu šikanovania detí a žiakov v školách a školských zariadeniach.